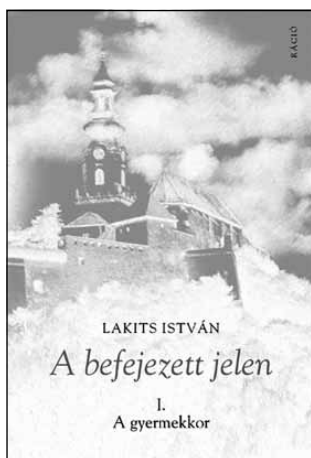

Elképzelt emlékképek

Lakits István, *A befejezett jelen*, I. A gyermekkor, Ráció Kiadó, Budapest, 2016

Philippe Lejeune egy helyen az önéletírást a következőképpen határozza meg: „Visszatekintő próza elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyezi.”¹ Hozzáteszi, hogy erre a műfajra jellemző egyfajta szabadkozás: „»Az életem? Á, nem érdekes...« Vagyis hát »az önök számára nem érdekes«. Az efféle önvédelmi célú bevezető fordulatok minden bizonnyal legalább olyan gyakoriak, mint a figyelmet kérők.”² Lakits István *Befejezett jelen* című könyvében ugyanezzel a fordulattal találkozhatunk: „Miért is írjam le? Ellenállhatatlan kényszert érzek ennek a tulajdonképpen banális vállalkozásnak az igazolására” (5); továbbá az *Előszó* is azt ígéri, hogy önéletírást kapunk. Ahogy a szerző fogalmazza meg szándékát: „törekedni kell a visszaemlékezésre, hogy újra életre keltsük ezt az életet” (5), annak érdekében, hogy ne csak a végpont felől legyen értelmezhető

az életút. Végül így fejezi be az *Előszót*: „Azért is vettem bele magamat ebbe a vállalkozásba, mert szeretném kiigazítani vagy árnyalni azt az igazságtalanságot, mely a múltat, az én múltamat és a közvetlen elődeim múltját sújtotta” (7).

Tehát a szerzőt nemcsak a saját, személyes múltja érdekli. A kötet végigolvasása után az önéletírás mellett talán ezért is juthatnak eszünkbe más műfajok is. Például a kortörténet vagy a családi album.

De éppen ezért, a kötet elolvasása után ambivalens érzések maradhatnak az olvasóban: joggal érezheti úgy, hogy némileg mást kapott, mint amit a szerző ígért. Például ha Lejeune definíciójához hozzávesszük, hogy a szerző életének leírásával értelmet szeretne adni annak, akkor rögtön csalódunk. Ezek alapján azt várhatnánk, hogy megismerjük egy személy életét, életkörülményeit. Ehhez képest Lakits a családját mutatja be, a távoli és közeli rokonságát. Ráadásul nem csupán saját emlékei alapján, olyan perspektívából, hogy ki milyen hatással volt fejlődésére – bár részben azért ez is megjelenik –, hanem egyszerűen elmeséli az elődök életét, múltját: kezdve a nagyszüleitől, de említést téve még a dédszülekről is. A könyv első része jóformán mások emlékeire, mesélésére, valamint a családi emlékkönyvekre épülő anekdotikus elbeszélés. Ráadásul a szerző azt állítja, újraéli a múltat, és ezt közvetíti az olvasó felé, de eközben folyamatosan olyan okfejtéseket, jelentéseket, értelmezéseket társít egy-egy jelenethez, amelyeket nem valószínű, hogy átlát, illetve átgondol egy kisgye-

¹ Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból, szerk. Z. Varga Zoltán, Bp., L'Harmattan, 2003, 18.

² Uo., 131.

rek. Ezek sokkal inkább egy felnőtt értelmezései. Legyen szó akár a közelgő háborúról („A második világháború csak fokozatosan lendült bele – eltérően az első világháború robbanásszerű kezdetétől” (43) – halljuk egy kilencéves kisfiú megállapítását), akár a vonatok iránti gyerekkori rajongásáról („De azon vonatok iránti lenyűgözöttségemnek, amelyekkel a vasúti átjáróknál találkoztam, lehetett egy másik oka is: mégpedig a szembetalálkozás a sorsszerűséggel vagy a végzettel, azaz egy veszélytelen, mégis hatásos, színpadszerű találkozás. [...] Még ma is előttem lebeg annak a végzetszerűségnek a víziója, amelyben egy vasúti sínpáron gördül az életem vonata, kiindulva egy ismerős pályaudvarról és haladva az ismeretlen célállomás felé” [33] – a leírás után egy 1937-es fénykép van beillesztve a könyvbe, amely alapján ezen eseményeknél öt éves lehetett a szerző).

Visszakanyarodva a kortörténethez és a családi albumhoz, azt láthatjuk, hogy a kettő összefűzve található meg a szövegben. A családtörténeten keresztül mutatja be Lakits egy, a két világháború közötti nemesi család életét, kortörténeti elemekkel díszítve. És az általa emlegetett múlt igazságának visszaadása, ami ugyancsak a család- és kortörténetbe szöve jelenik meg, sokszor kap sztereotipikus, előítéletes hangnemet. Már a kötet fejezetcímeiből is látható a családtagok, távoli és közeli rokonok, családi barátok bemutatására fektetett hangsúly, amely sokszor személy- és helymegjelölő funkcióval is bír. A kortörténet bemutatása is hamar tetten érhető. A család folyamatosan utazik: egy helyen a szerző a vándormadarakhoz is hasonlítja magukat. Fő szállásuk a nyitrai birtokon volt, de Lakits Bécsben született, ahol anyai nagyszülei is éltek. A nyarakat Nizzában töltötték, a háború után ugyancsak Franciaországba emigráltak, de sok időt töltöttek Velencében is. A háború előtti utazásait így idézi fel a könyv elején: „Elnézegetve a címkéket, fel tudom idézni a vándorlásunk útvonalát: Velence – Hotel Bauer-Grünwald, Como – Metropole, Genf – Grand Hotel de Russie, Torino – Palace, Lugano – Park Hotel, Prága – Šroubek, Bécs – Park Hotel vagy Budapest – Szent Gellért” (31). Tehát már kisgyerekkorától egy világlátott és tapasztalt személyről van szó – aki azért leírja, hogy például az olaszok mind lopnak (természetesen ezt úgy, mint az apja megállapítását). De nemcsak egyes szűk értelemben vett nemzeteket minősít; például Abbázia fürdőjéről beszélve a következőket írja: „Abbázia azóta azonban a három háború (az utolsó a jugoszláviai volt) és a kommunizmus évtizedeinek következményeként visszaminősült a pénztelen közép-európai vagy német turisták jelentéktelen fürdőhelyévé” (38). Sőt, mintegy hetven oldallal később összefüggéseket vél felfedezni az elnéptelenedés, a cigányzene, rockzene és a rasszizmus között: „Mióta a rockzene kiszorította a cigányzenét és a vidék elnéptelenedik, a cigányok a városok szegénynegyedeit népesítik be, ahol azonban velük szemben agresszív fajgyűlölet alakult ki” (113). Láthatjuk, az igeidők használatából is, hogy ez is egy utólagos megállapítás. De jelen esetben nem ezt tartom fontosnak, hanem a mondat abszurditását. A romák és zenéjük szembeállítás a rasszizmussal helyénvalónak nevezhető. És talán ha ennyi lenne csak a mondatban, nem is keltene fel különösebben az olvasó érdeklődését. De mit is jelent voltaképpen ez a mondat? Már az hatalmas önkényességről árulkodik, hogy a rockzenét szembeállítja a cigányzenével, mivel a kettőnek nem sok köze van egymáshoz; de ráadásul ezt teszi felelőssé az elnéptelenedésért, valamint a rasszizmusért is.

De természetesen nemcsak az olaszokról, németekről, a kispolgárokról vagy a rockzenéről van meg a szerző véleménye, hanem a szlovákokról is, akikkel lényegében közös légtérben él. Bár nem találunk róluk olyan hosszú kifejtést, mint a fentebb idézett, de azért utal rájuk is, például Feró bácsi, a kertész személyén keresztül, aki „szlovák ember létére az ideális magyar paraszt típusát testesítette meg” (114).

Végül, visszatérve kiindulási pontunkhoz, az emlékezéshez, van a könyvnek olyan része is, amely már valóban Lakits életét tartalmazza, viszont az inkább a későbbi felnőtt perspektíváját mutatja, míg az eleje az anekdoták elmesélését, amelyeknek nagyon sok esetben nem is részese a szerző – sőt, olyanok is akadnak, amelyek még születése előttiek. A felnőtt perspektíva mellett a könyvben rengetegszer szerepel az *emlékezni* ige különböző formában mint a nyomatékosítás és hitelesítés alapköve. Lakits tehát kezdeti állításának – miszerint a múltat teszi jelenné, hogy ne egy retrospektív nézőpontot közvetítsen – következetes végigvitelében kudarcot vall, hiszen már az első fejezetekben leszögezi, hogy gyerekkorának végét a háború jelenti, és folyamatosan az lebeg az olvasó szeme előtt, mintha maga a szerző is onnan göngyölgőn vissza gyerekkorát.

Összességében tehát hiányérzetet okoz a könyv, és talán leginkább a folytatás bevezetőjeként értelmezhető, melyben a szerző felvázolja azon körülményeket – ahhoz képest, hogy az *Előszó* szerint alig emlékszik valamire, egész hosszan –, amelyeknek köszönhetően olyan lett, amilyen. De hogy milyen is valójában, azt majd a következő kötetben lesz lehetősége megismerni az olvasónak.

Brok Bernadett

Verset írni sosem késő

Mészáros Sámuel, *Elfojtott szó*, Garbo Kiadó, Budapest, 2014

Ahogy a jó bor, a költészet egyik kihagyhatatlan összetevője, megkerülhetetlen történése az érlelődés. Történés, mert a virágport, az érett gyümölcsöt ugyan begyűjthetjük, aktív közreműködése a költőnek alkotásához kapcsolódóan – az élettapasztalatokat és verstani tudást is beleértve – majdnem csak ennyi, és persze az a néhány perc vagy ihletett félóra, amikor papírra veti a sorokat. A kettő között titokzatos dolog történik. A szőlőléből előbb must, aztán bor, a virágporból pedig idővel méz lesz. Az alkotás aktusában, titokzatos metamorfózisában így lesz jelen lévő a csoda. „*De jaj, a versekkel vajmi keveset végeztünk, ha korán írtuk őket. Várni kellene, egy egész, lehetőleg hosszú életen át eszmélni s édességet gyűjteni – és akkor, szinte az utolsó percben, akkor talán írhatnánk tíz jó sort*” – írja levelében egy ifjú költőnek Rainer Maria Rilke, és valljuk be, igaza van. Az

Elfojtott szó c. kötet szerzője, Mészáros Sámuel egy életen át gyűjtötte verseihez képzeltbeli puttonyában a szőlőt, a virágport, Rilke szavaival az édességet, strófáihoz az alapanyagot. Sohasem foglalkozott irodalommal, költészettel, 82 éves korában azonban úgy érezte, megtöri a belső csöndet, így született meg újságíró unokája, Mészáros Márton szerkesztésében, az ő közreműködésével a nagypapa első és igazán különleges verseskötete. Mészáros Sámuel ma Magyarország legidősebb pályakezdő költője. *„Ebben a tekintetben »csúcstartónak« számít, oklevele is van erről, ezt 2012-ben a Magyar Rekordok ünnepén vehette át. (...) Figyelemre méltó, hogy valaki, minden korábbi irodalmi próbálkozás nélkül, ebben a szép életkorban fordult a költészethez és hozott tető alá egy egész verseskötetet”* – írja a kötet előszavában Pomogáts Béla. Egy vers megszületésének mindig komoly oka van. A kötet szerzője ötvenhárom év házasság után veszítette el feleségét. *„A feleségem betegsége és halála mélyen megérintett, ezért úgy éreztem, ki kell írnom a fájdalmat magamból”* – fogalmaz egészen nyíltan és őszintén maga a szerző. Ebből a fájdalomból egy egyszerű, személyes használatra szánt naplószöveg is születhetett volna, azonban a mélyen megélt gyász és szeretet érzéséből versek születtek. A versek megszületése tehát nem mindennapi, hiszen egyrészt szerzőjük hivatása nem a költészet vagy az irodalom, másrészt a szó szoros értelmében a személyes élet traumája, sok év fájdalma és hallgatása hívta életre őket. A versek nagy része az egykori, szeretett hitveshez, a szerető feleséghez szól. Azonban ha végigolvassuk a verseket, egészen világosan kirajzolódik, hogy e könyv több mint egy „első verseskötet” vagy posztumusz szerelmes versek gyűjteménye. Ha műfajilag kellene meghatározni, akkor azt mondhatnánk, a verses „fotóalbum”- vagy memoárjelleg, lírai naplószerűség jellemzi leginkább a kötetet. Felbukkannak az egyes költeményekben a családtagok, a gyermek, az unoka, a szeretett hitves, de számtalan más, fontos és hangsúlyos témával is találkozhatunk.

*„Csak engedd, hogy beléd kapaszkodjam,
mint túlélésért küszködő öreg tücsök,
ki még halála pillanatában is
emelt fővel, vígan nyüzsög.”*

(Fiamnak)

Megkapó őszinteségű sorokkal jelenik meg az időközben érett felnőttkorba lépett fiúgyermekhez való ragaszkodás, de megjelennek az elmúlással kapcsolatos, nehéz gondolatok is, nem is akármilyen formában.

*„Igyekszem elbliccelni a halált,
mint unokám a lyukasztást a buszon,
bezárom, reteszelem előtte ajtómat,
de csak néhányunkat keresi fel késve...”*

(Öregség)

A súlyos téma és a laza hangnem kettőssége súlyt és eleganciát kölcsönöz a soroknak. Az önvalóba merítkezés mélysége, valódisága egyáltalán nem kezdő vagy amatőr költőt mutat. A költői képek, metaforák nem maradnak meg

a hétköznapi emberek által ismert sémák, sablonok szintjén. Valódi klasszikus fényű, ízelgetésre való sorok villannak föl a kötet lapjain. A verses történetek nemegyszer régi utazásokat, magyarországi tájakat jelenítenek meg, melyek a természet, az évszakok csodáit vagy az alkotó szenvedélyes hazaszeretétét formálják szép, rímes strófákba.

*„Zölddé nemesedő rónákra
visszatérnek az elköltözött madarak,
az Úristen valami csodálatos
ropogós, új világot farag.”*

(Évszakok)

Akár Petőfi vagy Arany is írhatta volna ezeket a klasszikusan szép verssorokat. Az alkotások között előbukkan a lassacskán feledésbe merülő, mostanság kevésbé használatos óda és himnusz verses műfaja is, megénekelve jellemző tájegységeinket, a tiszai tájat, a magyar gulya képét, a Velencei-tavat, hegyvonulatainkat, és legnagyobb tavunkat, a Balatont.

*„Híredet dalolják messze a világban,
pedig nem vagy te tenger, sem óceán.
Az agg Európa mégis szívébe zárt,
rólad beszél a Rajnánál minden kapitány.”*

(Balaton)

Sok versnél jellemző a dalszerű hangvétel, valakinek vagy valaminek – tájnak, Istennek, embernek – a közvetlen megszólítása. De nemcsak tájak és tavak a Mészáros Sámuel verseinek megszólítottjai. Marcus Aurelius vagy Kölcsey juthat eszünkbe az emberiségnek címzett verses levelek megszívlelendő intelmeit olvasva: *„Ha te nem tudsz szeretni, / nem tudod, mi értelme az életnek”* (*Szeretni*). Életbölcsekségek, axiómiák sorakoznak a régmúlt vagy közelmúlt emlékképei, a szeretve tisztelt tájak és szeretett személyes versfotográfiai között. *„Szépen kérek titeket, / ne bántsátok tovább a természet lakóit!”* – tesz hitet a szerző az élet tisztelete, a természet és az állatok védelme mellett *Erdő* c. versében, amelyben többek között a Cserhát, a Mátra és a Bükk hegység szépségét énekli meg. De költeményt szentel a második világháborúnak éppen úgy, ahogy a magyar sportolóknak, olimpikonoknak is, akik dicsővé tették eredményeikkel a magyar nemzetet. Az egész kötet egyetlen izgalmas, szívvel-lelket melengető verses „fotóalbum”, személyes hangvételű lírai memoár, bölcsességgyűjtemény. A sorokat olvasva ismeretlenül is ismerős lesz mindenki, akiről szerzőjük emlékezik, akihez szól, akit a verses pillanatképekből megismerhetünk. Felbukkannak a régi, boldog gyermekkor szép, szeretetteljes pillanatai, szembeállítva a mai kor eldurvult, materializálódott, barbarizálódott idegen világával.

*„Kihalt a példamutatás, van helyette színlelés.
aljas szókat mi még nem ismertünk,
átmentünk tűzön-vízen, ha szólott édesanya. (...)*

*Egyszer sem veszekedtünk,
nagy teleken apánk mesélt, anyánk betakart minket,*
(Kicsiként)

*„Azt tudom csak: mi nem vagyok;
se bölcs, se hős, se szent,
s nem is szeretném tévhitekbe ringatni
a hiszékeny olvasót,
csak azért, mert ma a hazugság a trend.”*

(Ne kérdezz)

A lírai én őszinte önmagába tekintése a legigazabb pillanata minden versnek. A líra épp attól különleges, hogy az egyszemélyes magány bezártságából szól mindazokhoz, akik e magány közelébe érnek. Hasonlóan a kalitkába zárt madár énekéhez. Mindannyian a saját magányunk dallamát vagyunk csak képesek versbe önteni. Ahogy Gyurkovics Tibor fogalmaz: *„A vers valami éteri magány, amit mégis meg lehet osztani. Egyetlen pont, melyben benne csillog a világegyetem, mint pupillán a könny. Minden egyes vers az élet értelméről szól, még akkor is, ha csak egy játékos húrpendülés. Benne van a versben a költő, mint virágban az illat, tört fűben a kasza, egyetlen gyomban a saját életére tört keserűség. A versben minden megvalósul – még Isten is.”* Egy dolgot biztosan kijelenthetünk, Mészáros Sámuel verseiben *„benne csillog a világegyetem”*, még akkor is, ha egy-egy vers *„játékos húrpendülés”*, a valódi énlíra és tárgylíra hangján szól, valódi tartalmakkal, élményekkel töltekezve, s éppen ezért valódi, nagybetűs költőként írta be magát a kortárs magyar irodalomtörténetbe, még akkor is, ha nagyapai korban, nyolcvankét évesen írt először verset. Rilke gondolataihoz visszatérve, Mészáros Sámuel verseit olvasgatva, a szőlőből borrá érett sorokat ízlelgetve egészen kézzelfogható, gyakorlati tapasztalatot szerezhetünk arról, mennyire nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen eleme és mozzanata az alkotásnak, a versírásnak az a bizonyos, sokat emlegetett érlelődés, s hogy az idő az alkotás folyamatának olyan tényezője, mint Márainál a tündéri: *„amikor a művész már nem tud művén segíteni, az utolsó ecsetvonást, a tündérit az Isten végzi el”*. Isten és idő – emberi elmével csaknem be- és felfoghatatlan létezők és fogalmak. Így lesz az alkotás metamorfózisában jelen lévő, mindannyiunk számára megtapasztalható a csoda. Verset írni pedig sosem késő.

Hétvári Andrea

Félkegyelmű

Milyen szép szavunk a félkegyelmű!

Különösen az, ha jelentésében, hangulatában összehasonlítjuk a nagy orosz regény címével! Dosztojevszkij az „Igyiot” szót használja, más nyelvek változatlanul átvették ezt, németül Der Idiot, románul Idiotul, és így tovább.

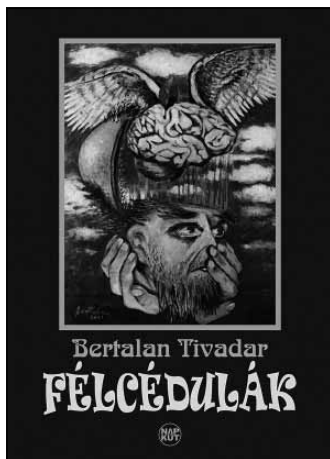
Érdemes belefutni rövid nyelvészkedő meditációba.

A kegyelem szó szinonima az irgalommal, a bűnbocsánattal, a régi népek a grácia szót használták, az egyház a „malaszt” szót is ismeri, az Üdvözlégy, az Ave Maria katolikus imádság egyik kulcsfogalma. Csupa fennkölt, csupa magasztos tartalmakat hordozó nyelvi jelek, jelzések. Elavultnak sem nevezhetők, Ferenc pápa éppen az irgalom, az irgalmasság évét hirdette meg kettőezer-tizenhatban.

Németh László egyik legjobb könyve az *Irgalom*.

Mi történik a „kegyelem”, a „kegyelmű” szóval összetételben? Ha például a „nem egész” jelentésű „fél” szóval képez szóösszetételt? Félkegyelmű!

Rengeteg asszociáció keletkezik bennünk, megindul a szubjektív átélés áramlása, legalább annyi negatív, mint amennyi pozitív fogalomtársítás önzönlik át rajtunk. Aki félkegyelmű, az nem normális, az bolond, az elmeháborodott, az félnótás, annak látomásai vannak, az átlépi a határt a való világ és a transzcendens között. Szent embernek látnoknak, nézőnek régen azt az egyént tartották, aki félrebeszél, aki

Bertalan Tivadar: *Félcédulák*, Napkút Kiadó, Budapest, 2016

keskeny párkányokon sétált fényes holdvilágon, aki nem igazodott a száraz, köznapi logikához, aki kívül állt a rendi emberek világán, aki „félkegyelmű” volt.

De kegyelemben földi halandót csak a Teremtő részesíthet, emiatt semmilyen szókörnyezetben nem tud kizárólag negatív jelentéstartalmat hordozni a szó.

Sejtjük, hogy van egy köztes állapot, van egy zárványterület, van

egy izzasztó tanpályája, van egy edzőterem, van egy Nagy Hadronütköztető, ahol a szavak válogatása, csiszolása, hadrendbe állítása folyik. Erre a zárványterületre kell figyelni, ha Bertalan Tivadart olvassuk, ha rajzai, képei előtt toporgunk.

Félcédulák új könyvének a címe, de ne siessük el az allúziót, a példalózást, még ha mocorog is bennünk az ördög a cím olvasatán.

Mert ugyebár félcédula nincs. Ha egy cédulát kettévágunk, akkor két cédulánk lesz, s ha azokat tovább daraboljuk, akkor négy, stb.

Vajon hány céduláig lehet így eljutni?

Nem oktondi okoskodás viszi ilyen zátonyos vizekre az olvasót, a kötet axiómáit, szillogizmusait, trufáit, bökverseit, fricskáit, fabuláit, szisszenéseit, szentenciáit olvasva és azoknak az illusztrációit szemlélve azt érezzük, hogy Bertalan Tivadar számára a betű és a vonal mikro-, illetve makro-világa végtelen.

Petőfi korai versének refrénje: „A korlátlan természet / Vadvirága vagyok én.” Az utolsó strófában minden félreértés elkerülése végett figyelmeztet: „A természetnek tövisek / Vadvirága vagyok én.”

Ezek a legfontosabb fogalomkörök, amelyekben és amelyek révén meg tudjuk közelíteni Bertalan Tivadar művészvilágát. Rögös útra készülünk fel, s számítsunk a tövisekre.

Már a címlap festménye kipréseli belőlünk az Úr Imájának egyik sorát: „És ne vígy minket kísértésbe.” Szakállas férfiarc, távolba fűrődő, eszelős tekintet, felnyitott koponya, abból kiemelkedik a teljes agyvelő, annak saszárnya nőtt (vagy sasmadár szállt rá?), a férfiarcra kemény kéz ujjai tekerednek, befogják a száját, betömik a fülét.

Ne szólj szám, nem fáj fejem! – mondaná a laikus, a naiv néző.

De még további fogódzókat kell keresnünk, ha Bertalan Tivadar megdöböntő rajzait, festményeit, képeit be akarjuk tekerni a ráció hengeralmába.

Lázadó, de leláncolt Prométheusz?

Ikarosz, akinek leolvasztotta viaszszárnyait a nap?

Sziszifusz a minduntalan visszaguruló kősziklájával?

Mindez benne van a *Félcédulák* könyvben. A vergődő, a csetlő-botló, a tízparancsolatot a nap minden percében megszegő, de mégis lázadó emberről szólnak az írások, Istennek arról a teremtményéről, aki távol, nagyon távol esett a tökéletességtől. S ha már ennyire belebonyolódtunk a származásában, felgyűrődik bennünk a bűnös gondolat: Az Úr se lehet tökéletes! Hogy tudott ilyen rossz világot teremteni?

Lehet, éppen ezzel a „bűnös” gondolattal jutottunk be a Kékszakállú herceg vára hetedik termébe. Itt fész-

kel a magány. Erről töpreng Bertalan Tivadar, erről készit groteszk, félelmetes rajzokat. A világ fogyatékosága izgatja, annak a világnak a fekélyeit fakasztja ki, amelyet mégis szeretünk, mert egyetlenegy formája, kerete, színtere az életnek. Végezzünk ezek után szövettani vizsgálatot, lássuk, hogy csinálja ezt garabonciás szerzőnk:

„Kezdetben vala a husáng, majd a kőbalta. Ezek a természet adta eszközök alkalmasak voltak arra, hogy az embernek készülődő lény ezekkel fejbe verje hasonló társát, ha féltette elejtett zsákmányát” (Az ember fejlődése).

Ősrégi történet, ismeri a biblia, az őskor mitológiája, állítja az őslénytankutató, Bertalan Tivadar éppen csak annyit tesz hozzá minden egyes írásában, hogy a világ fikarcnyit sem változott azóta.

Pesszimista művész? Kiábrándult? Megkeseredett?

Közelről sem. Bujkáló alkat, Prokrusztész, aki állandóan változtatja alakját, bohócsipkát tesz, fűgét mutat, de a másik pillanatban már a próféták kaftánját veszi vállára, és bölcs elmélkedésbe kezd. „A bűn akkor is bűn, ha titokban marad” – írja.

Vannak visszatérő, kedvenc fogalmi, érdemes néhányat felsorolni: méltánytalanság, felületesség, elmélyülés, hiúság, kapzsiság, élheteretlenség, jóság, gonoszság, bölcsesség, műveltség, műveletlenség, egoizmus, emelkedettség, talmiség, vakmerőség, óvatosság, gyávaság.

Ha jól odafigyelünk, jobbára az ember, a homo sapiens tulajdonságai.

Vajon van fontosabb, izgatóbb terénem, mint ezeknek a fogalmaknak az edzőterme? A Nagy Hadronütköztető?

Ez és ilyen Bertalan Tibor világa, bizonyára nem érzi ő sem elíziumi mezőnek, bizonyára pillanatig sem

szűnnek a vajúdási fájdalmak, de őt már odalöttyentette a Sors, s vívja csatáit emberül.

Eszköze a groteszk, műfaja a burleszk sok-sok változata, ugyanolyan könnyedén szól versben, mint prózában, imádja a szójátékot, a vicces rímet, s kétséget nem hagy afelől, hogy szórakoztatni akar. Az irodalom eme ősi funkciójáról az új korban megfeldekeztek a szerzők, igaz, hamar le is teszi a könyvet az olvasó.

Bertalan Tivadar könyvét – nem lehet letenni. Ingerel, piszkál, fűgét mutat, félrevezet, aztán helyreigazít, bölcseletbe visz bele, aztán nagy kópésággal magunkra hagy, lássuk, mire megyünk a saját fejünk után. Sok írásában rést nyit elefántcsonttornyán, félig-meddig beavat az alkotás boszorkánytudományába, de azonnal kiteszi a figyelmeztető táblát: „*Aki dudás akar lenni...*”

Ismerjük a népköltészetből és József Attila verséből a félelmetes rigmust.

Az egész könyv majd minden gondolatát egybesűrítő írás a *Pályatevésztés*. Egyszerű ez is, mint a husángról, a testvérgyilkosságról szóló őstörténet. Heves nekirugaszkodással akar író lenni a „hős”. Azzal a kísértettel néz szembe, amelyről Kosztolányi is írt. Egy tiszta, fehér papírlap. Csak kusza vonallabirintust képes mázolni, irkafirkát, a semmi művészetét. Egy hollófekete kéz végzi a műveletet, amelynek szárnyai nőttek.

Itt elkerülhetetlen az asszociáció! Ady Endre: *A fekete zongora*.

Felbolydul a lélek, nyugtalanul lapozunk a könyvben, kultúrhistoriai futamok zúgnak át rajtunk, s azon veszszük észre magunkat, hogy nemcsak a szerzővel, hanem saját magunkkal is szóba álltunk.

Kegyelemben részesültünk. Félkegyelműek lettünk.

Vajon nem ez volt Bertalan Tivadar legnagyobb célja?

Hegedűs Imre János

A hétköznapi erényekről

Levél Doncsev Toso könyvére

Kedves Toso Barátom! Engedd meg, kérlek, hogy *A hétköznapi erényekről* írt könyved alapján máris így nevezzelek. Barátomnak, jóllehet még levélcímeket se tudom. De biztat könyved dedikálása is Vörösmarty téri baráti beszélgetésünk folytatására. Történetírói módszeredet szintén ilyennek kell tekintenem. Mert mi mást jelentene *sine ira et studio* eszmecserét folytatni mégoly kényesnek nevezett témáról is, mint amilyen a holokausz – ezúttal hiánya, a bolgár „csoda” –: baráti beszélgetést. Ahogy írod: „tabuk és misztifikáció nélkül, őszintén, egyúttal tárgyilagosan, a társadalmi okokat és okozatokat keresve, feltárva és értelmezve”, „a sokat magában foglaló kevés” talmudi kifejezése értelmében. Elvárásod szellemiségét magam is szívesen elvállalnám, különösen, ha könyved szerkezetének ökonómiájára, stílusának transzparens voltára, s végül, de nem utolsósorban, oly magától értetődően egyszerű és megejtő üzenetére gondolok. Csupán a címét élezném még tovább. Már csak azért is, mert

Doncevo Toso: *A hétköznapi erényekről*, Napkút Kiadó, Budapest, 2016

bevallottan Hannah Arendt Eichmann-könyvének [*Eichmann Jeruzsálemben. Tudósítás a gonosz banalitásáról* – S. P.] mondanivalójára támaszkodsz: „Eichmann nem egy megátalkodott bűnöző szörnyeteg, hanem olyan személy, aki bármilyen hivatali parancsot gondolkodás nélkül végrehajt. Ebből ered Arendt tétele a gonosz banalitásáról, vagyis ez azon személyek cselekedeteinek összessége, akik lemondanak saját ítélőképességükről, és felelősségvállalás nélküli fogaskerekei lesznek annak a totalitárius gépezetnek, amely általuk azt teszi másokkal, amit akar...” (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az ilyen totális hatalom veszélye nem a múlté, s a „fogaskerékké” válás lehetősége sem kisebb manapság, a globális manipulációk korában, mint amilyen volt a pártállami diktatúrák időszakában – még csak azt se mondhatjuk, hogy „finomult a kín”). Éppen ezért köszörülnék még

egy kicsit könyved címén, valahogy így: *A bolgár zsidómentés – az erények banalitása*. Megítélésem szerint ugyanis erre van, legalábbis itt, Magyarországon, a legnagyobb szükség. A banalításra. A hétköznapiságra, a mindennapiságra. Ez már maga is erény lenne felfuvalkodott, felfújt vitorlákkal hajózó nem egy kortársunkra gondolva. A pátosztalan egyszerűség, az ideológiai zászlólengetéstől mentes párbeszédkészség. De tégy egy bátortalan kísérletet akár a megszólításra csak – aránytalanul durva válaszban részesülsz. Akár sorban állás közben. Nem mondom, hogy ellenpéldákat magam is ne tudnék szép számmal sorolni, de félek, hogy ezekből a múltbéli tragikus tapasztalatok birtokában sem tudnánk manapság egy mégoly szerény „össznépi” ellenállást kihozni magunkból. Néha persze igen, leginkább, valóban, ahogy írod is, a névtelenség közegében. Tartok tőle, hogy szellemi elitünk (ha egyáltalán van ilyen) legszívesebben elbujdosna vállalni való szerepe elől. Örökség, heted-ízigen. A bolgár példa sokkal vigasztalóbb. (Hogy manapság milyen tapasztalatokkal – erről is írhatnál, kedves Toso, egy könyvet.) De maradjunk csak a meglévőnél. „A bolgár nép nemes, önzetlen tette fölött érzett jogos öröm” s egyúttal „a közel 12 000 [...] macedóniai, állampolgárság nélküli zsidó áldozati bárány”, „az ártatlan áldozatok iránti mély gyász és soha nem múló bánat” kifejezésénél. Ez utóbbi szavak különösen szíven ütöttek. Ez mégsem csak a *sine ira et studio* hangja. Ha az is, szilárd értékrenden álló, mint „öntudatos és bátor” bolgár állampolgáraid, akik képesek voltak arra, hogy „az állam jogszabályait nem szentírásként kezelik és előírásait nem követik vakon, hanem azokat a mindennapi tapasztalatok és az egyetemes értékek próbájának vetik alá, kiváltképp akkor, ha [...] ellentmondanak a természetes erkölcsi érzéknek és a józan észnek”. Ha nem tévedek, Arisztotelész ezt nevezte frónészisnek. A mindenkori „közép” eltalálására hajlamosító képességet. A gyakorlati ész követelményét. Ezen a talajon látom állni tacitusian tárgyilagos számvetésed is. S ha most már ennek nyomán magam is végigtekintek a bolgár múlton, el kell hűlnöm a történelem múzsájának (a sorsnak?) egyszerre méltánytalan és mélt-

tányos magvetésén. Bulgária esetében oly szembetűnő ez. Hogy miért? Amiért ez a mienknél régibb és nagyon is megalapozott állam, mely története során oly hatalmas birodalommal keveredett több évszázados harcba, mint a bizánci, s amely jóformán ennek összeomlásával egy időben került az oszmán birodalom „fogságába”, ötszáz év hódoltságából eszmélve, némi kilengések után, képes volt, mégis képes volt a szükségből, vagy még inkább (ahogy írod is) az ínségből erényt kovácsolni. S ebben szinte groteszk módon éppen a jórészt kényszerből fakadó adottságoknak, a saját feudális uralkodó osztály hiányának, az ortodox egyház hagyományos függetlenségi törekvésének, a köznép szintén tradicionális túlélési ösztönének, az „elviselhetetlen elviselésére” tanító hallgató ellenzékiiségének jutott a döntő szerep. 1944 márciusában éppúgy, mint korábban is. Ezúttal mintegy 50 000 óbulgáriai zsidó megmentése III. Borisz cár végül is helyesnek bizonyuló engedékenysége (bölcssége?) s a „zsidómentőknek”, de mindenekelőtt az egyháznak az üldözöttekkel szolidáris magatartása következtében. Látom, hogy egyéb „szerencsejavarok” is szóhoz jutottak itt – a zsidóknak Bulgária egész története folyamán a bolgárokéhoz hasonló elnyomatása, túlélési stratégiájuk hasonlósága, az uralmon lévők „katonai észjárásával” szembeni mentalitás, „a tárgyalásos taktika” közössége. S még valami: „a tekintélyes gazdálkodók, módosabb falusi előjárók (csorbadzsik)” szerepe a hirtelen beütő kapitalizációban. Az Aleko Konsztantinov tárcafüzérében (*Baj Ganyo*) meglesett, tipikusan bolgár jelenség: a „ganyoizmus”. A hirtelen meggazdagodott „bulgáriai Shylocknak”, ennek az „íz-ig-vér-ig bolgár kufárnak” a történelmi színpadon való megjelenése. Szerencse a szerencsétlenségben ez is: „a mi-ő ellentétpár nem a zsidók és keresztények között húzódott, hanem a muszlimok és nem muszlimok között.” Mindez mit bizonyít a számomra, kedves Toso? Csupán azt, amit magad is idézel Bibó István tanulmányából [*Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* – S. P.]: „Emberséghez és bátorsághoz kellene természetesen személyes vonások is, de ezek kibontakozásának a lehetősége közösségi feltételeken múlik...” Mint ahogy az is, hogy ezekkel a feltételekkel sorsdöntő esetben (ismét Bibót kell idéznem) „a közösségnek a működő tekintélyei a szétesés vagy a megzavarodás erőivel szemben képesek-e a teljes értékű erkölcsi helytállás irányelveit kötelezővé, iránymutatóvá tenni a közösség látható vagy láthatatlan szervezeteiben...”. Örülök, hogy nektek ez sikerült. S hogy Te a bolgár példán mindezt kikerülhetetlen érvénnyel, nemzedékekre szóló gondolkodnivalóval tudomásunkra is tudtad hozni. Köszönet érte s köszöntés barátsággal: Pali

Suhai Pál

Szemérmes örömvallomás

Első olvasatra szembe-
szökik Makkai-Kiss Nóra
Védőháló nélkül című
verskötetének a szerke-
zete. Nem mondanám
azt, hogy ritkaság költői
műben a komponált-
ság, amely latin eredetű
szót nemcsak azért
nem érzek idegennek
anyanyelvünkben, mert
a magyar középkor hi-
vatalos nyelve volt, s az
első magyar szépirodal-
mi szövegeink, a nar-
rációk is latinul írat-
tak, hanem azért is, mert a
kompozíció a magyar-
ban emelkedettebb,
művészibb felhangú, mint a szerkezet.
Ez utóbbi technikai jelentésű is lehet,
a latin változat kifejezetten művészi
tartalmú, a zene világához, a legma-
gasabb rendű művészethez kötődik.

Tovább gombolyítva szóképe-
met, pontosan meghatározhatom a
verskötet szerkezetének mibenlétét,
alakját is. Ez pedig a középkori, góti-
kus szárnyas oltár. Ez a megnevezés
önmagában még zavart is okozhat,
hiszen a szárnyas oltár változásokon,
alakulásokon ment át, ezért pontosítok.
A bártfai Szent Egyed-templom
tizenegy szárnyas oltára közül egyet
választok ki, amelynek karaktere sze-
rintem a legjobban mintázza tárgyunk
szerkezetét, formavilágát, sőt szelle-
miségét is. Mondandóm szemszögéből
azért fontos ez a szárnyas oltár,
mert fantasztikusan egységes kompo-
zíció. A három alkotóelem fölött hihe-
tetlenül finom, légiés, csipkeszerű, át-
tört faragvány ül több tornyocskával,
a középső torony égbe törő gótikus

Makkai-Kiss Nóra, *Védőháló nélkül*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2016

transzcendenciát fejez
ki, alsó részének szét-
terpeszkedésével egy-
ségbe fogja a három
oltárrészt, vonalvezeté-
sével az égbe törő kö-
zépső toronycsúcshoz
szervíti az egész oltárt.
Ahogyan a szárnyas ol-
tároknak, úgy ennek a
verseskönyvnek is lo-
gikus és összefüggő a
szerkezete. A középső
oltárrész a főmonda-
nivaló megtestesülése,
a két szárny képsora an-
nak továbbértelmezése.
A faragott csipkelehe-
letszerű fölépítmény az

oltártörzs, a két szárny és a középső
tábla absztrahált szellemisségét fejezi
ki, az ellégiesült, transzcendens égbe
törekvést, a csillagok közé lényegült
földi valóság asztrál-test változata.

A szárnyasoltár-kép szimbólum-
mal voltaképp elmondtam versköteté-
nek, költészetének kvintesszenciáját,
az istenhit-központúságot, amely szin-
te költőivé válása első pillanataitól tár-
gya Makkai-Kiss Nóra lírájának. De ez
önmagában még nem jelentheti költé-
szete egészét, szétágazó gondolat- és
érzelemlámpájával, megannyi motívu-
mával együtt. Mert hiszen költészete
formai és főleg tartalmi ellentétek
szövevénye, mint ahogyan a szárnyas
oltárok képvilágában is megtalálható
a szenvedés, a fájdalom, az öröm,
a gyávaság vagy a hősiesség emberi
létezési formájának megannyi eleme.

Makkai-Kiss Nóra világa sokisme-
retlenes egyenlet. Ám az ellentétek
föltételezik egymást, s fontoskodó
természettudományos hasonlaltal él-

ve, lírája minden alkotóelemének van szabad gyöke, amelyek révén úgy kapcsolódnak egymásba, hogy megőrizve karakterüket, egységesülnek a szárnyas oltárt összefogó, égbe nyúló fölépítmény módjára az alapgondolathoz, az alapézéshez, az istenhithöz.

Ahogy korábban tehát, úgy most is költészete centruma az istenlét titokzatossága, a transzcendencia. E kötetében annyit módosult ez a – rossz szóval leitmotív – vezérmotívum, hogy nem leszűkítés, hanem épenséggel gondolatiságának kiteljesedése, kikristályosodása. Költészete fejlődésvonala az absztrakció irányába tart. Barcsay Jenő egyik szentendrei kiállításán meghökkenve tapasztaltuk, hogy piktúrája a végső absztrakció felé mutat. Majdnem elérte a hófehér, makulátlan, festék nem érintette, sima gyöngyvászonná lényegülést. Ő mondta akkor nekünk, csudálkozónak: Igen, igen. A festészet végső kifejlése a tiszta fehérség. Mert a fehérben minden szín benne foglaltatik. S lám, utolsó kiállításán, ugyancsak Szentendrén, valóban volt egy hófehér vászna. A tisztaság szimbóluma. A végtelenség. Ezzel fejeződött be voltaképpen festészete.

Makkai-Kiss Nóra költészetében a hitbéli, gondolati, bölceleti vezérfonalra, mint a gyöngyszemek fűződnek föl mindenekelőtt az idő hordalékai, az öregedés mint alapvető emberi élmény, az érzelmi elszegényesedés, az elszeretetlenedés, a lelki üresedés, a magány és az élet szakadatlan meg- regulázása, a vak rohanás egy életen át, a szakadatlan keresés, a vágy az ismeretlen megismerése után, de az elidegenedés, az elmúlás, a leépülés aggodalma, a búcsúzkodás, a békaperspektívából a kilátástalanság, a nemzettudat hiánya, ami a személyiség elszegényesedésével jár, az el-

hagyatottság, a hiábavaló társkeresés, a beteljesületlenség kínja.

Idő és Isten azonosul költészetében. Ez az ő szárnyas oltárának két főalakja. De ellentétben, ellentételezéseként, a szabad gyökben összekapcsolódva kibontakozik a másik szárny is. *A Nem felejt már itt az ősz* című versében az elveszthetetlen hitet inkarnálja: „*Volt-idők / sasszárnyait / az Időtlenség / angyalszárnyakra / cserélte*”. Sasszárny, angyalszárny, oltárszárny. Egyetlen verssorából kisugárzik: az „*elhasználódott múlt*” nem győzhet a hitből fakadó optimizmuson, mert repülhet ugyan az idő sasszárnyakon, iszonyúan sebesen, az angyalszárnyak, vagyis az időtlenség, azaz az öröklét, az Isten és az Idő azonossága éltető vigaszként megmarad.

Mindezt fölfoghatnánk elvont bölcselkedésnek is, létezésfilozófiának, ami modern ökörségfogalmat utálok, mert kiüresítetten, formálisan használják, csakhogy Makkai-Kiss Nóra a költő absztrakt mivoltában is a valóság talaján áll, két lábon. Ez pedig maga az élet, a sejtről sejtre átadott, átöröklött létezés, amelyet apától, anyától, őseinktől kapunk és adunk tovább leszármazottjainknak. A körvonalaiiban, szerkezetében egységes, voltaképpen bölceletinek minősíthető költészete általános, emberi közösségi érdekű, ám filozófiai burkában nagyon is szubjektív, egyéni, személyes érzélem-magvat, -töltetet foglal magában. És ez a tényszerűség a világ világa, az élet élete: a gyermek. És önnön létének értelmét az adja meg, hogy közvetítő láncszem lehet ősei és leszármazottja, lánya között.

Versein majdhogynem végigvonul két párbeszéd. Az egyik lányával, Zsófiával. Ebben a párbeszédben önmaga portréját rajzolja meg, a visszafogottságot, a tartózkodást, a szemérmes

öröm-vallomást, amely boldogság lánya létében inkarnálódik. De ezt a boldogságot is körbefonja az emberi alapérzés, az egyedüllét, a fizikai magányban maradás. *Ballagásod emlékére* című költeménye két ember kapcsolatának summázata, az anya és a lánya egymáshoz kötődése, ami egyedülálló történés, sorozatos elszakadás. Ez az elszakadás a megszületés pillanatával kezdődik, a külvilági táplálékra váltásig az anyatejtől addig, amíg idegen emberek lépnek be anya és lánya közös életébe távolodóban „*kényszerből készakarva / már értőn az akaratra / hogy elszakadj / – még vissza vissza néztél / És teltek napok – múltak évek / A Kötődések / miket szaggattam / kényszerből / készakarva / most irgalmatlan kötelekként / millió szakadt / szállal mind / ott lobognak / szívemre gabolyodva / Fájnak és / mégse fájnak / mert bárhol lehetsz a Világban / ezek a szakadt szálak KÖTNEK / Menj! / Tedd a dolgod / Átadlak végképp a világnak*”.

A költő életének személyi, materiális elemei alkotják a szárnyas oltár predelláját, a talapzatot. Ez a verskötet voltaképpen lelki önéletrajzi regény. Egy ember vallomása, aki kereste a kiutat a magányból, kereste az emberi kapcsolatot mint az emberi lét értelmét, s amikor végre megtalálja,

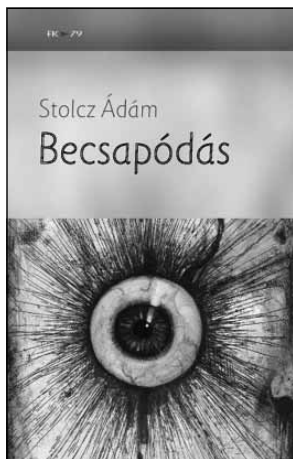
önmaga akaratától függetlenül mond le róla, de idézem a verset: „*Legyen áldás / e búcsúzásban / hogy sokáig / szoríthassam még / újra és újra azt a kezet kezet / melyet kényszerből / készakarva / mindig elengedek*”. A vers vezérmotívuma a vissza-visszatérő ellentmondás: kényszerből és készakarva. Amely föloldhatatlan kettősség az egyén sorsán keresztül kifejezi a magányos, csak a Teremtőben vigaszt találó ember létezésformáját.

És így jutunk el a másik párbeszédfonalhoz. A párbeszéd a Teremtővel gondolatsorhoz. A *Végső kérdés a Teremtőhöz* című versben ugyanazt a kettősséget fogalmazza meg, amit lányával megélt és megél. Világosság és Sötétség, Égi világ és Földi világ, a Férfi és Nő lény, Tudás és Hit. Cselekvés és nem cselekvés. „*Uram! / Megosztottad az Egészet / mert nem bírtad elviselni / Magánosságodat / Hogyan várod el / éntőlem / hogy elviseljem azt*”.

Ezzel a kör bezárult. Az emberi létezés az ellentétek egysége, amelynek végső megvalósulása a magányosság, ami ellen küzd ugyan az ember, de tőle sohasem szabadulhat. Egy vigasza lehet csak, hogy a Teremtő ugyanattól szenved, amitől a Teremtménye.

Szalay Károly

Sok-sok erőszak és szex

Stolz Ádám, *Becsapódás*,
Fiktív Szövetség,
Budapest, 2016

Stolz Ádám, úgy tűnik, türelmes ember. Hosszú évek óta publikál verseket színvonalas lapokban, mégis 2016-ig várt azzal, hogy első önálló verseskötetét kiadja. Ez a türelem lehetővé tette, hogy más, világmegváltó hajlamú elsőköteteseknek az élet minden területén fontosat mondani akaró, nyilvánvalóan megvalósíthatatlan célkitűzéseivel szemben ez a kötet egyetlen témát járjon körül.

Ez a téma nem más, mint a macsó maskulin identitás. Nem sokat titkolózik a kötet, az *Első benyomás* ciklus első verse leszögezi: „Én vagyok a férfi, / aki semmit nem mond, és az sem igaz. [...] Én vagyok a férfi, / én vagyok az állat” (10). Talán a kötet mottójaként felfogható megszólalásból is látszik, hogy az identitáskeresés erősen sarkított állításokból épül fel. Az első verstől az utolsóig kísért a kérdés, hogy ebből mennyit érdemes szándéka szerint komolyan venni, mennyi a póz, mennyi a gúny és paródia, mennyi a paródiának álcázott komoly, illetve

a fentebbiek összes lehetséges keveréke. Az erről szóló vitát a végtelenségig lehetne folytatni, de nincsen rá szükség, mert sajnos a férfiúi identitásról olyan kevés újdonságot olvashatunk, hogy az még paródiaként is felületesnek hat.

A férfiasság elsődleges alkotóeleme a kötet szerint az erőszak, általában véve a dolgok erőszakos rendezésének erőltetése: „Én vagyok a férfi [...] Aki kitöri a nyakad [...] Akitől kékre-zöldre vert szájad / szára a végtelenbe kókad” (10); „Gyomorszájba rúglak, / és ha ezt is megúszod, / és ha ezt is megúszod, a fejedet is ütöm.” (22); „Úgy ütöm a fejed, / hogy lásd, a repülő fogak [...] az ökönyálból húznak kondenzcsíkokat.” (52); „Most te jössz! / Téged is kinyírlak! / Bosszút állok! / Nézz fel! [...] Megöllek, így megbosszulok mindent! / Igaz, már azt sem tudom, mit és minek. / De már nem is számít!” (61). A gyakori agresszív megnyilvánulások kiváltó oka és elszenvédője többnyire ismeretlen (néhol párkapcsolaton belüli helyzet feltételezhető), úgy tűnik tehát, hogy a dühkitörések ábrázolása öncélú, és kiemelt fontosságú.

Az erőszak kapcsán mintegy mellékesen megjegyzendő, hogy a kötet nem egy bizonyos férfi identitáskeresését követi végig, hanem különböző személyek identitásait, hangulatait fésüli össze, mintegy a lehetőségek albumát adva. Ezt a *Visszafogott ember vagyok* című versből tudjuk meg legélesebben, melynek alapállása nem képzelhető el más versek feltétel nélküli agresszióval operáló beszélőinek szájából: „Visszafogott ember vagyok. / Visszafogott, szebben: mulya. Csak a számat nyitogatom, / nem szólok be semmit soha.” (19).

A férfiidentitás kötetbeli második legerősebb alkotóeleme a szexualitás közepesen finoman burkolt megjelenéseire köthető. Tulajdonképpen adja magát, hiszen könnyű mindent az ellenpontjához képest bemutatni, illetve kapcsolataiban leírni, így célszerű választásnak tűnik a férfit a nővel való viszo-

nyában ábrázolni: „Anyaszületlen lubickolok / indoor jakuzzimban: a nőben” (32); „A férfinak csak az a mentőcsónak, / ami legalább egy léket felmutat. / Figyeled, milyen szép gömbölyűek / ezek a napon barnult tutajfák, / de ha te rájuk hasalsz, / ők összezárják / a lábukat.” (48). Az idézett sorokból is látszik talán, hogy a férfi-női viszonyoknak legalább annyira elviccelése zajlik, mint mélységének feltárása. Az erőszak és a szex tehát nem mint témák vagy mint leírni kívánt életaspektusok kifogásolhatók, hanem sekélyességük miatt – arra a kalandfilmre emlékeztet ez a feldolgozás, melyet a könnyű közönségsiker reményében nyomnak tele sok-sok erőszakkal és szexszel. Ez az eljárás kalandfilmek esetén működni szokott, a költészetben ugyanez eddig (sajnos, vagy nem sajnós) nem volt jellemző.

Az önmeghatározás-kísérletek, identitáskeresés az egész kötet legfőbb vezérfonala. Az önmeghatározás-kísérletek gyakran a másíknak, a „te”-nek a meghatározásával alkotnak párhuzamot, abból a szükségszerűségből kifolyólag, hogy valamit (jelen esetben az ént) csak másvalamihez képest lehet definiálni. Ez egyes esetekben grammatikai szinten is egészen jól megragadható: „Én vagyok a férfi, / én vagyok az állat, / aki mindig visszaüt” (10); „Én vagyok a csaj a rúdon [...] én teve vagyok, teve / ti, púptalanok, pedig, idióta lovak.” (28–29). Az önmeghatározási kísérletek rendre eltérő eredménnyel zárulnak, a felvillantott megoldási lehetőségek miatt a kérdés végig nyitott marad, ezzel szerencsésen sikerül elkerülni, hogy a könyv tézisek szócsövéné váljon.

A beszélők önjellemzése során megtudhatjuk, hogy a férfi szeret meccset nézni, szeret húst zabálni, időnként igénye van szerető vagy anya-típusú személyek közelségére, keveset beszél, de szeret dicsekedni és kötekedni. Várnánk, hogy még egy autó és egy pecabot is előtűnjön, csak hogy teljes legyen a viccdalokon megszokott sztereotípiagyűjtemény.

Eddig kevés szó esett ebben az írásban a versek poétikai-nyelvi megformáltságáról, melynek legfőbb oka a recenzens gyarlóságán kívül annyi, hogy ezen a téren különösebb kísérletezési szándékról nem lehet beszámolni. A divatosan többértelmű cím már jelezte, amit maguk a versek később megerősítenek, hogy poétikai tekintetben a szerző elég jól megtanulta, hogyan érdemes a ma fiatal irodalmárgeneráció köreiből költészettel megszólalni. Képalkotására az alábbi szöveghelyeket találtam jellemzőnek: „rajtam pedig pikkelyé fagyott az izzadság.” (19); „Szappanbuborékká fújtad át magad az óriás nyalókádon.” (54); „Anyádat nem szidom. [...] Így csak te maradsz meg nekem, / a petefészekből kiesett, / idomtalan méhlegénye, aki a földet érés előtt / szárnyra kapott a zuhanásban.” (64). A képek eltaláltságának értékelése meglehetősen szubjektív, jelentéssűrítő erejük és szellemességük azonban vitathatatlan.

Kétségtelen, hogy Stolcz első verseskötete erényekben és gyengékben egyaránt gazdag. A recenzens szubjektív faktorokat kizárni nem tudó ítélete szerint azonban sajnós a második kötetnek kell majd olyan jónak lennie, hogy már beleszapódhasson a magyar költészet legfelső rétegébe.

Görög Dániel

Tisztítóűz

Minden jó vers önálló világ, sajátos hang, fölcserélhetetlen. Szabé-nyi Ildikónak lehettek tanítómesterei (Nagy László, Bella István, Csoóri Sándor, Tornai József), de amit tőlük tanult, azt alig lehet észrevenni, mert egészen mást hoz napvilágra a tanító vagy a példakép őszintesége, mint az övé. Voltaképpen arra vezették rá, hogy miként legyen önmaga. A költészet Szabényi Ildikó számá-

Szabényi Ildikó, *Mély zuhanásom*, Napkút Kiadó, Budapest, 2016

ra nem annyira szakma, mesterség vagy játék, hanem saját, öntörvényű belső világának a kivetítése. Nem politizál, nem száll vitába más költők hitvallásával, kedvenceihez sem „csatlakozik”, csupán megragadja műveikben a keresetlenség, a lélek védtelen, póre föltárulása, az érzelem intenzitása. Nem kreál újszerű formákat, költői trükköket, legszebb sorai, futamai és kompozíciói nem valamilyen stílusáramlat szokásaiból, hanem csakis belőle fakadnak.

A bárkire váró hétköznapi tragédiákat éli meg felső fokon, a halottaiért érzett gyászt, a szeretteiért való aggodalmat s a gyöngék iránti szánalmat, de olyan súllyal, mintha labirintusban eltévedt, segítségre hiába váró barlangkutató vagy a sivatagban bolyongó, forrásra, zöld szigetre nem találó maradéka volna egy eltévedt karavánnak, hajótörésnek. Pontosabban melyek is ezek a mindennapi tragédiák? – Mindenekelőtt a mulandóság tudata. A magáé éppúgy,

mint a szüleié, szeretteié. Ennek előérzete állandóan ott lebeg a feje fölött, a versek tanúsága szerint olykor a pánik, a kétségbeesés állapotában. A halálsejtellem valósággá is válik, amikor elveszíti öreg és beteg szüleit, vagy legkedvesebb ismerőseinek valamelyikét. A belga Maeterlinck (1862–1949) írta, hogy a lélekben lakoznak az igazi, bárki által megélhető rémségek, nem a színházak véres

tragédiáiban, a természeti, politikai vagy történelmi csapásokban, amelyekből az újságok szenzációt keltenek (*Mindennapi tragédia*). Ne legyen félreértés: az éterben terjengő negatív hírek ugyancsak hatnak sorsunkra, közérzetünkre, megmozgatják érzelmeinket és tiltakozásra készítetnek – de a világ minden szörnyűségét képtelenek volnánk földolgozni magunkban, s döbbenetünk csak a következő katasztrófiáig tart. Szabényi Ildikó nem a szenzációt keresi, de mélyen igaz fájdalomról ír, olyan érzékenységgel, mint amilyennel szerzetesek és szerzetesnők élték át hitüket, s könnyörögtek Istenhez, a Szűzanyához és annak szentséges fiához. Egyéni megpróbáltatásai közügyekként hatnak: mindnyájan eljövendő halálunk sejtelmében, a szorongás állapotában élünk, hozzátartozónkat, bajba jutott vagy távol levő szeretteinket is féltve. Szabényi Ildikó ezt nagyítja föl akaratlanul, kényszeresen. Ritkán említi a teremtés vagy a gondviselés vallások-

ban megszemélyesített alakjait, mégis a hívő emberek áhítatával és rettegésével gondolkodik a világ szájalomra és együttérzésre méltó dolgairól, jóval ritkábban örömeiről. Nincs rá jobb szó, noha a korlátolt lelkek többnyire gúnyolódnak ezen: a poétának *lelke van*, akárcsak e minősítésre méltó férfi kollégáinak, akik között még olyan erősen maszkulin egyedek is akadnak, mint Ady Endre, aki „elvértett egy gondolaton”.

Bármennyit változik a líra, akárhogy menekül napjaink számos versírója az érzelmeiktől vagy az önkifejezéstől a híg érzélgősségbe, izgalmas sztorikba – a költészet lényegi sajátságaitól, a fájdalomtól csak magának a lírának az árán szabadulhatna meg. Ám az önmagát a rajta kívüli dolgokban, jelenségekben megtaláló vagy legalább megsejtő tárgyias (objektív) líra éppúgy nem lélek nélküli, mint a legnagyobb romantikusok, a trubadúr-kor szerelmesei, a szentekhez imádkozó középkori himnikusok vagy az álomlátó, vajákos költők művei. A tárgyiasság olykor – mint Szabó László esetében is – arra is lehetőséget kínál, hogy a költő saját magára is kívülről tekintsen, mint egy nehezen kiismerhető idegenre. Paradox módon ez az önismeret legjobb útja. „Objektív vagyok, hogy szubjektivitásomnak hitelt szerezzek” – mondhatnám. Szerb Antal szerint a tudathasadásosok kiváltsága ez – példái meg is győznek; József Attila lelki „megkettőződése” már akadémikus szinten elismert. Szabó Lászlóról úgy gondolom, inkább az érzékenységnek egy különös fokozatáról van szó, és ennek köszönhető, hogy önmagát mintegy felülről szemléli, s a rajta kívüli személyekkel, lényekkel és dolgokkal is képes azonosulni. *Én és nem én* között megszünteti a különbséget, és erre nem a szerepjátszás,

hanem a sokszor meghatározatlan eredetű szorongása teszi képessé. Alkalmra alig van szüksége, a fájdalom jön magától. „S a csupasz fa / ágán / fennakad egy / vers” – ki tudná megmondani, hogy ez vajon az öröm, vagy épp ellenkezőleg, a világra kiterjedő részvét miniatűrje inkább (*Egy vers*). Nem célja, hanem belső késztetése, hogy átélje a világ gyötrelmeit.

Amikor azt írja *Hazatalálok* című versében: „Tengerek mélyén / ősidők parancsa / vibrál”, majd azt, hogy „Porladó koponyák / oszladoznak a / sivatagban, hol / döglött madarak / potyognak az égből”, és úgy zárja költeményét, hogy „valahol tüzek égnek, / nagy, olthatatlan / tüzek, melegük átjárja / a lényem, és csak / az érzés, a gondolat / marad, testem elporlad, / szívem leáll, és végleg / hazatalálok –”, akkor nem panaszkodik, hanem létének törvényét teszi közkinccsé. Abban talál vigaszt, amitől retteg; ott talál végső otthonára, ahonnan kiszakadt: a nemlétben. És furcsa módon így győzi le a félelmet. Az élet a tengerben fogant sok millió évvel ezelőtt, és az elmúlást, amit származottjaira rárótt, vállalni kell. Ez a tengerek mélyén vibráló ősidők parancsa, ez van a mélyén minden cselekedetünknek, akkor is – és most idézhetném a háziasszonyi teendőit végző költő asszony sorait –, ha ebédet főz a családjának, vagy ha elmerül a napszakok, évszakok változásaiban, az idő múlásában. Az ősi lét iránti érdeklődése alighanem azért izgatja, mert a modern élet hamar mulandó valósága annyiféle idegenséget aggatott reánk, hogy elveszítettük kapcsolatunkat kozmikus eredetünkkel és mivoltunkkal. Egy háromrészes énekében a *táj nehéz légzését* hallja meg, s a szélfúvás az *idők kezdetét* közvetíti hozzá. Kétségbeesését az ősi beavatottság elvesztésének tulaj-

donítja. De csak zárt ajtókat lát, hiába dörömböl, s keresi a kulcsokat, az „ósidók kulcsait / titkok / szörnyű sűrűjében” (*Titkok sűrűjében*). Az idézőjeles kiemelés számomra arra utal, hogy a praktikus, modern élet keretei között elvesztette az emberi létezése iránti bizalmát. Ezért keresi magányában az eredetet, a „lelki rokonságot”, nemcsak a féltett családban, nemcsak a természet gyorsan illanó szépségeiben, a különböző lények virágzásában-hervadásában, hanem az élettelen kőben és az elemekben is, a ki tudja, honnan támadó széljárásban vagy a tájra leszálló éjszakában. Haláltudata mindenüvé elkíséri, gyászairól képtelen elfelejtkezni, s önfeledtsége csupán közvetett ajándék, például az a boldogsággal kacér gondolata, hogy „Hajnali csend / tengerek mélyén / álmokat / ringat”, vagy néhány sorral alább a megszenvedettség vigasza: „fájdalmam / igazgyöngybe / préseli a múló / idő” (*A világ tüdejét*). Kiemelkedőnek tartom azt a versét, amelyben együtt érez, létezik, lélegzik a csak ő tudja, miként érző fákkal: „Kopasz fák / dideregnek a télben. / Meltósággal viselik / sorsukat” (*Nem tudom*). Mintha teljesítette volna Nemes Nagy Ágnes fölszólítását: „Tanulni kell. A téli fákat. Ahogyan talpig zúzmarásak” (*Fák*). Nézzük a Szebényi-vers folytatását: „Nézem / a természet csodáját, / hatalma alatt / összeroppanok, / kisebb vagyok / egy homokszemnél is. // Az élete sebe / vérzik, de / hajnalban / madársereg hoz rá gézt – // Arcom a jövőbe emelem. / Szívem titkait / rakosgatom, / nézem a kopasz fákat / a didergő télben, / és nem tudom róluk / levenni a szemem.” Kicsit

érzelmesebb a nagy tanítónál, s bár versei tömörek, nem mindig spórol a szavakkal („Arcom a jövőbe emelem” – ilyen volt már) – de így is a neki való legjobb úton jár. Természetesnek tartom, hogy útja Istenhez vezette. Megválaszolhatatlan kérdéseire nem ad kulcsot sem tudósok, sem papok tanítása, csak az a világszellem, amely nem azért van, hogy kívánságainkat teljesítse, hanem hogy szüleünk rendre és meghaljunk rendre, ahogy Hérakleitosz hagyta ránk gondolatát. S ez nemcsak az egyes emberre – az egész emberiségre érvényes. Verse szerint *Csak Isten* nem hal meg, csak mi magunk, mindenestül, amiben bánatunk, örömünk telt. Egyszer még szorongásaink ősforrása, a halál is kihál:

És kipusztulunk mi is,
mint a dinoszauruszok, és nem
lesznek fűzfák, akácok, nem
lesznek pipacsok, kórók, tulipánok,
se bálnák, kutyák, majmok,
éneklő madarak, verebek, rigók,
elpusztul a Föld, A Nap, a Tejút,
kihál az emberiség, nem lesz
gondolat, akarat, fájdalom, nem lesz
vágy, szenvedés, szenvedély, élet és
halál elpusztul velünk, nem marad
utánunk semmi, csak Isten –

Ezt az Istent ő teremtette, megérdemli, hogy higgyen benne. Istent ilyenként nehéz szeretni, mert vitakozhatnánk jóságáról, de nem érdemes. Alázatra ugyanis szükség van – erre gondoltatja olvasóját a meggyőző költői szó, Szebényi Ildikó szava.

Alföldy Jenő